

5. ČOAHKKÁIGEASSU

Čállán Karl Jan Solstad

5.1 ÁLGU

Dát vuosttaš raporta prošeavttas ”Máhttolokten 2006 – Sámi árvvoštallan” gokčá golbma fáddásuorggi. Vuosttažettiin álgokapihttalis viidát geahčaduvvo norgga skuvlapolitihkka sámi álbmotjoavkkuid guovdu vuosttaš skuvladoaimmaid rájes 1700-logus otná sámi oahppoplánaid rádjái. Mii oaivvildit dákkár rekapitulašuvnna deatalažžan sihke duogášrátnun daidda doaimmaide maid mii odne oaidnit das mot skuvla ja oahppu heivehuvvo sámi ohppiidoavkkuide, ja sáhttin dihte dulkot daid iešguhtetge reakšuvnnaid maid dát doaibmabijut deaividit iešguhtetge birrasis, leaš dál sámi dahje dáčča. Ovdanbuktima vuodđun lea girjjálašvuohta mii lea oazžumis ja guovddáš našunála ja riikkaidgaskasaš dokumeanttat.

Raportta nubbi fáddá lea iešalddis Máhttoloktema 2006 Sámi (OM06S) atnui váldima rámma birra. Mot lea rollajuohku ja ovttasdoaimman leamašan guovddáš, regionála ja báikkálaš oasseváldiid gaskkas leamašan ráhkkanan muttos ođđa oahppoplána váldit atnui ja árra atnui váldin muttos? Dán fáttás leat maiddá veaháš geahčadan maid eará gaskaoamit, earret iešalddis oahppoplána – nugo oahppogirjjit, gelbbolašvuodadoaimbabiijut ja báikkálaš plánabargu – lea mearkkašan dasa ahte čadahit ođđa oahppoplánadahkosa. Empiralaš vuodđun dán fáttá giedahallamii, lea earret viiddis dokumeantaiskosiidda, semi-strukturerejuvvon jearahallamat ja ságastallamat relevánta ášahusaid ja organisašuvnnaid strategalaš ovddasteddjiiguin.

Prošeavtta vuosttaš reporterema goalmát ja mañemus váldofáttás guorahallojuvvo OM06S. Álggos go čájehuvvo makkár sadi, dahje baicca makkár váilevaš sadi, sámi gielas ja kultuvrras lei oahppoplánabargguin mañjel nuppi máilmmisoadi rádjái, de vuohtta ahte dađi eanet váldojuvvo sámi giella ja kultuvra vuhtii gitta vuosttaš *sámi* oahppoplána rádjái 1997:s (097S). OM06S guorahallamat dahkkojuvvojit oahppoplánaguorahallamiid obbalaš modeallaid vuodul ja go OM06S buohtastahttojuvvo ovdeš 097S:in ja parallealla “daru”plánain OM06:in. Lassin dehálaš oahppoplánateorehtalaš girjjálašvuhtii, de dát fáddá ovdanbuktojuvvo nu vuodul ahte áigejuovdilis oahppoplánaid sisdoallu guorahallojuvvo, dalle diehtelasat vuosttažettiin ja ovddemusat OM06S.

Dán raporttas eai leat geavahuvvon dieđut viiddis kvantitatiiva iskosiin mat maiddá leat oassin Máhttoloktema árvvoštallamis. Min prošeavttas leat olámuttos skuvlaeaggáid dieđut (suohkanat ja fylkkagielddat) sámi dilálašvuodaid birra. Dasa lassin leat čadahan sierra čielggadeami nu ahte oaččuimet kvantitatiiva dieđuid ohppiin, váhnemiin/ovddasteddjiin, oahpaheddjiin ja rektoriin. Dát mañemus diehtočkken ii leat vel áibbas geargan. Vaikko eanas oassi dan kvalitatiiva dieđuin prográmma guovtti vuosttaš čielggadeamis maid mii prošeavttas boahit hálldašit, dál (njukčamánu 2009:s) leat gárvásat statistihkalaš

giedahallamii, de leat válljen dahkat nu ahte boahhte raporta eanasmuddui boahdá leat huksejuvvon nu ahte das mitaluvvo čohkkejuvvon kvantitatiiva dieđuid birra.

5.2 NORGGA -DÁNSKA MIŠŠUVNNAS SÁMI OAHPAHEAPMÁI

Dán árvvoštallama bajitdási gažaldat lea ahte ovddida go Máhttolokten-Sámi dainna odđa oahppoplánadahkosiin ovttárvosaš skuvlla ja oahpaheami sámi álbmotjoavkkuide Norggas. Doahpagat nugo *ovttárvosašvuohta* ja *ovttárvosaš* skuvla eai boahmán Norgga skuvlla stivrendokumeanttaide ovdal 1987 vuodđoskuvlla Minsttarplána mielde (M87), ja ulbmilparagráfa bođii easkka 1998 Oahpahuslágain. Stuoradiggedieđáhusas *Mot rikare mål* (St. dieđáhusas nr. 28 (1998-199) nannejuvvo ahte buot mánáin galgá leat *ovttárvosaš ja heivehuvvon oahpaheapmi* beroškeahhtá earret eará das makkár *sosiála stáhtusa, vuoiñjalaš ja kultuvrralaš duogáš lea ja guđe guvlui gullá*. Viidáset deattuhuvvo ahte *ovttárvosašvuodaprinsihppa* ii mielddisbuvtte *seamma* fálaldaga buohkaide, muhto *ovttárvosaš* fálaldaga dan ládje ahte *vuodđun galgá leat dat maid mánát ja nuorat máhttet*, juoga mii gáibida sihke *ovttaskas heiveheami* ja *báikkálaš mánggabealatvuoda*.

Filosofalaččat ja politihkalaččat *ovttárvosašvuohta* mearkaša ahte juohke indiviidas ja juohke joavkkus lea *seamma* árvu ja *seamma* riekti bálvalusaide ja suddjemii servodagas. Buohkat galget maiddá *seammaládje* sáhttit váikkuhit ovdáneapmái mii lea buoremussan alcceseaset, iežaset jovkui ja stuorát servodahkii. Nu áddejuvvon, lea“ *Ovttárvosašvuohta*”, dábálaččat dohkkehuvvon min servodagas ulbmilin ja áigumuššan. Gažaldat lea mot dán *ovttárvosašvuoda* galgá ovddidit, ja min oktavuodas, mot skuvla galgá ovddidit dakkár ideála. Nu ii leat álohii leamašan.

Dáčča skuvlla árra áiggis, váikko sámi álbmot lei dat vuosttaš joavku Danmárkkus - Norggas masa duohtavuodas heivehuvvui skuvla, de lei guhkin eret nu ahte okta sápmelaš indiviidan dahje sápmelaččat joavkun ledje *ovttárvosaččat* eará ássiiguin. Sis lei primitiiva osku ja giela dáfus, de dat ii gal lean áktánas jus jurddašii vuoiñjalaš ovdáneami birra. Nidarosa bisma, Schønheyder, čálii birrasiid 1800 logus ahte sámegeiella lei”... aldeles ubrugt og uvant til aandelige Ideer“ja lei “...indskrænket til de sandselige og faa Ting hvormed disse uopdragne Mennesker i deres indskrækede Bruk av Naturen og Menneskelighedens Kræfter, behjelp sig” (NÁČ 1985:14:47 mielde). Dánka–Norgga ovddasteddjiin ja mañjel Norgga elihtas¹⁷ unno dađi mielde dakkár, oažžu dadjat, hui “oktageardánis” dulkojumit sámi eallinvuogis, kultuvrras ja gielas. Muhto sihke geográfalaš ja antropologalaš fágagirjjálašvuohta, politihkkárat ja ámmátolbmot ja olbmot gaskaneaset dábálaččat máinnašedje negatiivvalaččat sámiid birra guhkás 1900-logu rádjái.

¹⁷ Sáhtta leat miella muittuhit ahte *seamma* elihta áddejumit davvi-norgga álbmogis obbalaččat eai lean olus buoret. Moadde oasáza báhpá Colban čilgehusain lofuhtalaččaid birra, dat maiddá sullii 1800-logus, sáhttet govvidit dan: “Indbyggerne i Lofoten og Vesteraalen ere egentlig uden Charakter. Fast og bestemt er intet i deres Tænke- og Handlemaade. Nærværende sandselige Forestillinger lede dem i alt, hvad de tænke og gjøre...” Sjelden gives et opvakt Hoved eller Genie blant Almuen. Likegyldighet sløvgjør alle Aandsevner, udvortes Anledning til deres Oppvækkelse fattes.” (Dás siterejuvvon girjjis *Her nord i Vågan*, man leaba čállán Mellingsæter, O.A ja Solberg; B. 1981: 70-71, Værøy: Lofotboka.)

Norgii nuorra ja fámohtis stáhtan lei dehálaš nannet našunála beali ja bidjat fuomášumi buot dáčča guoskevaš beallái, ja dalle šadde eará álbmotjoavkkut, sámít ja kvenat davvin áittan, earenoamážit go historjjálaččat ledje dáppe rájit ránnáriikkaide ođđasepmosat ja unnimusat sajáiduvvan. Sosiáladarwinisma, Darwina servodatdílálašvuodaid evolušuvdnaoahpu applikašuvdna, lei nanus 1800-logu loahpas ja guhkás 20. jahkečuhtái. Dát rávdnji atti juogalágan diedalaš duodásteami dan oidnui ahte sámít, belohakkii eará álbmotjoavkkut, eai gula oarjeeurohpálaš ráđđejeaddjikultuvrii, ahte ii leat seamma dásis oskudoaimmaheami, servodatorganiserema, ealáhusheiveheami, giela ja kultuvrra dáfus. Dasto ledje olu ákkat dasa ahte norgga stuoraservodat berrii “veahkehit” sápmelaččaid nu jodánit ja litnásit go vejolaš min alladeappot sivilisašuvdnii. Garra ja konsekveanta skuvlapolitihkka šattai dehálaš reaidun dan oktavuodas. Giellainstruksa mii ilmmat 1880:s, ja mii formálalaččat lei fámus 1959 álbmotskuvlálaga rádjái, nannii maiddái ahte sámegealla ii galgga geavahuvvot skuvllas dahje stáhtainternáhtas, earret go lei “áibbas dárbu dan dahkat”.

ON 1948 olmmošvuoigatvuođajulggastus, mii deattuha ahte buot olbmot leat riegeadan friddjan ja seamma olmmošárvvuiguin ja vuoigatvuođaguin, gaskariikkalaččat markere ahte oaidnu obbalaččat jorggiha minoritehtaid ektui. Dasa lassin Norga searvá nanu gaskariikkalaš konvenšuvnnaide mat earenoamážit leat vuoigatvuođaid ja našunálastáhta geatnegasvuođaid birra álgoálbmogiid ektui (álgosaččat – “indigenous people”). Mii fertet oaidnit moaddelot mañemus jagi ovdáneami dakkár konvenšuvnnaid vuođul ja go sámít dohkkehuvvojedje álgoálbmogin. Dát guoská Vuodđolága (1988)lassiparagráfii sámiid vuoigatvuođaid birra, dat guoská ášahusaid ilbmame nugo Sámediggái (1989) ja Sámi allaskuvlii (1989) ja min oktavuodas, buot deháleamos, dat guoská 10-jagi vuodđoskuvlla 1997 oahppoplánadahkosa sámi oahppoplánaide ja dál Máhttoloktema 2006 Sámi (OM06S) Oahppoplánii. Álgoálbmogin sámiin lea vuoigatvuohta suodjalit ja viidáset ovdánahttit iežaset gielaide ja kultuvrra muđui, ja našunálastáhtas lea geatnegasvuohta láchit, ekonomalaččat ja organisatuvrralaččat, vai dát álgoálbmotvuoigatvuohta ollašuvvo.

Stuoraservodaga oainnut ja dagut sámiid ektui olu mañelii nuppi máilmmisoađi, leat čuožahusaid dagahan. Minoritehtajoavkku miellahtut geat guhkit áigge leat gullan ahte sin eai ane olu árvvus, ahte sin giela ii sáhte geavahit reaidun vuoiñjalaš doaimmaide ja dat lea hehttehussan sin geavatraš eallimii, ahte sin eallinvuohki lea oktageardán j.v., sáhttet oaivvildit iežaset, iežaset giela jnv. birra seammaládjje. Dakkár oktavuodas fertet oaidnit daid ollu sámi váhnemiid, earenoamážit sámi báikkážiin gos muđui lea dáčča ja dáruiduhttojuvvon ássan, mat dahke visot vai sin mánát galge oahppat dárogieala, muhto geat maiddái dahke visot vai sin mánát *eai* galgan oahppat sámegealla¹⁸.

¹⁸ Bohten oahpaheaddjin Áravuopmái, dalle Ankenes suohkan davvin Nordlánddas, čielga sámi gillái, juoga man birra oahpaheaddjivirggi almmuhus ii namuhan. Dalle hirpmahuvven hui ládje go mun lávvardat eahketveaiggi, ovdal go skuvla galggai álgit boahhte mánnodaga, bohtet spagga dievva bussii Bjerkvikas inge gullan ahte hubmojuvvui sátni ge dárogillii. Mot sáhtten leat oahpaheaddjin dáppe sámegeall máhtu haga? Čájehuvvui liikká vaikko sámegealla lei dat giella maid rávis Áravuopmalaččat ovdemusat hupme, de ledje dušše moatti bearraša mánát geat máhtte sámegealla, ja leimmet juo ollen guhkás skuvlajagis ovdal go dan bessen diehtit. Eanas váhnemiidda lei dehálaš dat ahte sin mánát ohppe dárogieala ja ahte sii *eai* oahppan sámegealla. Lei heahpadin máhttit sámegealla go dan ahte dainna galgai leat vuodnái.

Go dasto nu ollu maŋŋel ilbmet jurdagat dan birra ahte sámegiella ja sámi kultuvra lea dehálaš ja mávssolaš, ja dan sáhtá dasalassin maiddái árvvosmahttit ja geavahit skuvllas, de dat jorbodahtta ollugiid ja sáhtá leat riidovuložin sihke gaskal sámiid ja “dáččaid” sámi báikkálaš servodagain, gaskal sámi joavkkuid ollugiidda persovnnalaččat.

Norgga sámit, mat árbevirolaččat ássat Várjjagis Engerdalii Hedemárkkus, lea hui girjás joavku ássanstruktuvrra ja fidnoheiveheami dáfus, ja gielalaččat gullet iešguđet suopmanjoavkkuide, belohahkii leat nu stuora erohusat ahte lea sáhka iešguđet gielain. Dáruiduhttima dahje assimilašuvnna dássi rievddada ollu. Dasa lassin gávdnovit hálddahaslaččat guokte suohkanmálla; dat mat leat klassifiserejuvvon sámi guovlun/hálddašansuohkanin, oktiibuot gávccii suohkana, ja buohkat earát mat eai leat nu, muhto gos maiddá sáhttet orrut sápmelaččat. Buot dát leat dilálašvuodát mat dagahit stuora hástalusaid dan dáfus ahte láhčit dili “sámi skuvlii” oahppoplánaiguin ja doaibmabijuiguin muđui.

Ahte guokte min golmma sámi giellajoavkkus leat hui unnit, ja ahte nubbi dain smávva joavkkuin, lullisámegiella, lea geográfalaččat hui biedgguid, buvttiha stuorra gáibádusaid organiseremii ja resurssačatnamii. Prinsihpas leat buot dát sámi gielat ovttárvosaš gielat maid sámi álbmotjoavkkut eamiálbmogin lea riekti doalahit ja viidáseappot ovdánahttit, juoga masa našunálastáhtas lea geatnegasvuohka láhčit dili. Muhto hástalusaid leat hirbmat stuorrát. Ealáskahtti giela mii ii geavahuvvo, dahje geavahuvvo hui unnán beaivválaš humadeamis, ii leat álkis bargu, jus obanassiige vejolaš.

Mii leat dás geahččalan addit duogáza dasa ahte mis leat doahpagat sámi skuvla ja sámi oahppoplánat maŋŋil go sámi giella ja kultuvra 200 jagi áigodaga badjel juogo lei njulgesta geahččaluvvon jávkaduvvot dahje goittotge definerejuvvon eahpeguoskin norgga skuvlii. Mii leat viidáseappot čujuhan man iešguđetlágánat sámegieljoavkkut geaid várás sámi skuvla ja sámi oahppoplána galgá čadahuovvot leat gielalaččat, geográfalaččat ja formálalaččat hálddahaslaččat. Dán sámi máhttoloktema árvvoštállanbarggus mas mii dál addit vuosttaš raportta, vuhtto mánggabealat, ja belohahkii rašes, konteaksta mas bargu dahkkojuvvo.

5.1 OM06S ÁLGGAHEAPMI – OASSEVÁLDIT, ROLLAT JA GASKAOAMIT

1. oasseprošeavtta vásáhusat ná guhkás guđe láhkái iešguhtetge hálddašanorgánat ja – dásit leat ráhkkanan váldit atnui OM06S:a, ja 2. oasseprošeakta, mot iešguhtetge gaskaoapmi lea váikkuhan odđa oahppoplána atnui váldimii, raporterejuvvojit dás ovttas.

Oktiivástideaddji riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaiguin eamiálbmogiid vuoigatvuoda mielde, ideálalaččat, ieža áimmahuššat oahpuset, leat Sámedikkis deatalaš barggut hábmet ja čadahit sámi skuvlla. Lea ovdamearkka dihte Sámedikki ovddasvástádus OM06S:a siskkoabealde ovdánahttit sámi fágaplánaid vuoddoskuvlii ja sámegiel oahpaheapmái ja earenoamážit sámi fágaide joatkkaoahpu siskkoabealde. Seamma áiggis lea stáhtas fylkkamánniid bokte bearráigeahččanovddasvástádus, ja bagadusovddasvástádus, suohkaniid ja fylkkagielladaid ektui. Viidáseappot lea 1998 oahpahušlága ja OM06:a bokte heivehuvvo nu ahte skuvlaeaggádat ja skuvllat galget čuožžut friddjabus go ovdal

hábmets skuvlafálaldaga iežaset sierra dárbbuid ja eavttuid vuodul. Leat láhkamearriduvvon rievttit ja standárdagáibádusat mat galget leat deháleamos stivrenreaiddut.

Daid ollu iešgudetlágán oasseváldiid geažil main leat muhtun muddui oktasaš barggut ja stivrenriekti Máhttoloktema sámi čadaheami ektui, leat mii válljen bidjat *governance*-perspektiivva ("ovttasstivrenperspektiivva") guorahallat daid proseassaid mat leat jodus atnui váldima barggu oktavuodas. Dát siskkilda ahte doaimmaid ovdánahttin ja mearrideapmi, dáhpáhuvvá šiehtadallamiiguin ja ságastallamiin, áinnas fierpmádagaiguin, gaskal iešguhtetge oasseváldiid main leat muhtun muddui eahpečielga, eahpestabiila ja lávgalaga rollat ja barggut. Jus ovdánahttin galgá dáhkot ja stivrejuvvot dakkár prinsihpaid mielde, de dát eaktuda luohitevašvuoda ja rabas kanálad gaskal doaimmaheddjiid nu ahte doaimmaheaddjit sáhttet ovttasbargat doaimmaid ulbmiliid vuostá mat áddejuvvojit oalle ovttá láhkái. Lea deatalaš viidáseappot čuovvolemis gávnnahit leat go *governance*-stivrema eavttut doarvái olahán láhkái, ja mii vejolaččat hehte viiddis searvama ja lassii ovttasdoaimmama ja ovttasbarggu dásiid ja ášahusaid rastá.

Sámedikki bargu ovdánahttit oahppoplána Máhttoloktema miellidubuvttii lossamiella ollu sivaidda geažil. Sámedikki mandáhta hilljánis čielggadeapmi, lei okta; guovtteoavilvuodta Oahpahusdirektoráhtain dili hárrái "dáčča" ja sámi plánaid gaskka, lei nubbi; hui oanehis áigi gaskal sámi plánaid dohkkeheami ja atnui váldima áiggi, lei goalmmát siva dákkár duskkástuvvamii.

Sámediggi hálddaša iešgudetlágán doarjjaortnegiid nugo giellamovttiidahttin stipeanda ohppiide geain lea sámegealla joatkkaskuvllas, gelbbolašvuodaloktenstipeanda oahpaheddjiide geat oahpahit sámedigilli/sámegeallas ja gaskaoapmeortnet oahpponeavvodahtkamii. Sámediggi lea ráhkadan strategalaš plána mañemus doibmii.

Sámediggi vásiha muhtun vahágis váikkuhusaid O97S:a nuppastusas OM06S:i. Čuočuhuvvo ahte ovdabarggut ovdal OM06S atnui váldima eai lean doarvái buorit. Dát lea dagahan ollu váttisvuodaid sihke vuoddoskuvllas ja joatkkaoahpus mii earret eará guoská dillái gaskal fágaid dárogiella ja sámegealla, ja gaskal sámegealla nubbingiellan ja sámegealla vierisgiellan joatkkaskuvllas. Ahte O97S-fága "sámi giella ja kultuvra" lea váldon eret OM06S oahppoplánas, láiden dihte eanebuid sámedigilli nubbingiellan, lea ollu ohppiid dáfus dagahan ahte sii leat válljen eret sámegealla.

Sámediggi galgá bagadallat skuvlajodiheddjiid OM06S:a ektui, muhto ii leat makkárga bagadanriekti suohkaniid ektui ovdamearkka dihte doarvái oahppogirjjiid oastima hárrái. Ahte fágapedagogalaš gelbbolašvuodta suohkandásis lea hui molsašuddi skuvlastivrra ja skuvlahoavdda heaittiheami mañnil 1992 gielddalága olis, vádduda gova. Dilli dahká áigeguovdilin stivret *governance*-prinsihpain.

Finnmárkku, Romssa ja Nordlándda Fylkkamánniin leat deatalaš láidestan- ja bearráigeahččobarggut suohkaniid ektui go guoská suohkaniid ovddasvástádussii ahte oahppit, gos ihkinassii dál ležžet riikkas, galget oazžut dan oahpahusa sámegeallas dahje sámedigilli maid sii sáhttet gáibidit lága mielde. Lea čielga oaidnu ahte suohkanlaš máhttodási ohppii rivttiid birra oazžut sámegealloahpu lea heajut, ja diehtodárbu stuorát, mađi guhkkelii lulás boahdá ja mađi guhkkelii eret daid sámi árbevirolaš ássanguovlluin boahdá. Dat golbma davis fylkkamánni hálddašit sámegealloahpu doarjjaortnegiid fylkkaideaset siskkobealde, ja Finnmárkku Fylkkamánni dasa lassii ortnega olles riikka várás lulábealde Nordlándda, doarjjaortnet hálddašansuohkaniid várás ja nubbi eará suohkaniid várás.

Sámegieloahppu váidojuvvo unnán Fylkkamánniide. Almmatge registrerejuvvojit váttisvuodat diibmojuoguid hárrái, earenoamážit olggobealde hálddašanguovllu, ja ahte ollu oahppit main lea sámegieloahpahus vuodđoskuvllas gáhččet eret go molsot joatkkaohppui.

Stuorra oassi sámegieloahpahusas olggobealde hálddašansuohkaniid dáhpuhuvvá gáiddusoahpahussan mas Finnmárkku Fylkkamánnis lea ovttahttinovddasvástádus davvisámegiela hárrái, Nordlándda Fylkkamánnis lullisámegiela hárrái ja Árranis fas julevsámegiela hárrái.

Fylkkamánit leat bidjan olu návceaid hukset studioid iešguđet guovddážiidda ja rusttegiid háhkat guoskevaš skuvllaide. Mañemus moatti jagis lea lohku vuodđoskuvllaohppiin geat válljejit sámegiela, ja dalle dávjjimusat nubbingiellan, njiedjan Finnmárkkus ja Romssas, muhto lea čielgasit lassánan Nordlánddas. Suohkanat main ii leat leamašan sámegieloahpaheapmi, dárbbasit hui olu bagadallama.

Fylkkamánit geain lea ovddasvástádus sámegiela oahpaheapmái, leat bissovaččat fárus mángga fierpmádagas/čoagganemiin sámi oahpaheami birra mii lea guovtti beaivásaš čoahkkinn masa oassálastet Finnmárkku Fylkkamánni, Sámediggi ja Sámi allaskuvla, Finnmárkku ja Romssa suohkaniid rádjesuohkanfierpmádat mat leat hálddašanguovllu olggobealde (guoská Romssa ja Finnmárkku fylkkamánniide) ja searvá ovttasbargočoahkkimiidda gaskal Nordlándda, Romssa ja Finnmárkku fylkkamánni, Sámedikki ja Sámi allaskuvlla gos maiddá Davvi-Trøndelaga Fylkkamánni mañemus áiggis lea váldojuvvon fárrui. Dasalassin deaivvadit golbma davimus fylkkamánni jahkásaččet vástideaddji Suoma ja Ruota hálddašandásiiguin.

Fylkkamánni šaddá dehálažžan *governance*-prinsihpa stivrema doaimmaheami ektui dan geažil go sus lea ollu barggut go lea informánta (gaskkusta dehálaš signálaid) bagadalli, vuojeheaddji, dárkkistanásahus/kvalitehtadárkkisteaddji ja hálddaša doarjaortnegiid suohkaniid ektui, go lea gulahallanladasin gaskal báikkálaš ja guovddáš dási, doaibmá ovtasteaddjin gaskal gelbbolašvuodabirrasiid ja fylkka/suohkaniid j.v.. Orru váttisvuohtan ahte guovddáš ulbmilat, višuvnnat ja signálat eai álohii leat doarvái čielgasat, ahte lea munni dulkot daid mánggaládje, mii dasto dagaha ahte skuvllat ja suohkanat eai vuorut seammaládje ja čadahit dan iešguđetládje. Joatkevaš árvvoštallanbarggus lea dehálaš geahčadit vuđoleappot diekkár dilálašvuodaid.

Lea skuvlaeaiggáda, suohkana ja fylkkagieldda ovddasvástádus ahte vuodđoskuvlla ja joatkkaohpahusa oahppit ožžot dan sámi oahpaheami maid sis lea riekti oažžut. Prinsihpas lea skuvlaeaiggát iežas skuvllaiguin friddja das mot vállje organiserema ja bargovugiid, muhto lámčin ferte leat seamma go mii sámi oahppoplakáhta vuosttaš čuoggás daddjojuvvo, mii mearkkaša ahte oahpaheamis galgá leat buorre kvalitehta ja dat galgá“... atnit sámi giela, kultuvrra ja servodateallima vuodđun”.

Eaiggátvuoda njuolggadusas spiehkastit dat guokte sámi joatkkaskuvlla Kárášjogas ja Guovdageainnus ja sámi vuodđoskuvlla Árbordes. Dáin skuvllain leat sierra stivrrat mat leat stáhta vuollásaččet, ja Málattuomi ja Snoasa sámeskuvllaid ges jođihit daid gullevaš ruovttusuohkanat.

Earret dan guovtti sámi skuvllain, de addojuvvo sámegiela oahpaheapmi oktiibuot 27 joatkkaskuvllas; vihtta Finnmárkkus, guhtta Romssas, logi Nordlánddas ja ovtta Davvi-

Trøndelaga skuvllas ja njeallje Lulli-Trøndelagas. Min ságastallamiid vuodul Finnmárkku, Romssa ja Nordlándda fylkkagiieldaiguin sáhttit čujuhit dáidda áššiide:

- Buot golbma fylkkagieldda váldet duodalažžan ovddasvástádusa joatkkaoahpahusa sámi oahpaheapmái. Nordlándda lea ásahan ovttasbarggu Hedemárkku ja trøndelaga fylkkaiguin lullisámegiela dáfus. Romsa lea čalmmustahtán ahte ii oktage oahppi galgga guoddit joatkkaoahpahusa nu ahte ii máhte sámi dilálašvuodaid birra. Finnmárku deattuha ollislaččat geahččat sámegiela ja eará fágaid oahpaheami. Finnmárkku fylkkagieldda lea njunnošis ásahit fierpmádaga gaskal oahpaheddjiid geat oahpahit sámegiela. Nordlánddas, gos gávdnojit oahppit buot golmma sámi giellavariánttaide, sáhttet oahppit geat lohket sámegiela ohcat fylkkas giellastipeandda.
- Finnmárkku ovcci joatkkaskuvllas mat addet sámegiela oahpaheami, gávdno viđa skuvllas sámegiela oahpaheaddji. Romssas ja earenoamážit Nordlánddas de olu sámegiela oahpaheapmi addojuvvo gáiddusoahpaheapmin Ráissa joatkkaskuvllas. Oahppit guđa Romssa skuvllas ja guovtti Nordlándda skuvllas ožžot dakkár oahpaheami, oktiibuot sullii 60 oahppi.
- Sámegiela vuoruheapmi Romssas ja Nordlánddas lea mielddisbuktán ahte eambo oahppit váldet dakkár oahpaheami. Eatnasat dárbašit álgooahpaheami danin go sis váilu, dahje lea hui heajos, ovdamáhttu.
- Diibmoteknikkalaš sivaiddat geažil lea álkimusat joatkkaskuvllas organiseret sámegiela oahpaheami amasgiellan, muhto ruovttoluottamáksinortnet lea dalle heajut go dat mii lea go jus sámegiella lea vuosttaš- dahje nubbingiellan. Dán atnet leat váttisvuohčan.
- Earenoamážit Finnmárkkus raporterejuvvo ahte ollugat heitet sámegiela oahpaheamis, dat guoská ovddemusat fidnofága ohppiide.

Vuodđoskuvlla skuvlaeaggáid dáfus fertet earuhit gaskal skuvlaeaggáid sámi hálldašanguovllu siskobealde ja olggobealde. Mii leat čađahan jearahallamiid ja ságastallamiid golmma hálldašansuohkanii, Kárášjogain, Divttasvuonain ja Snoasain. Dát leat hui iešguđetláganat. Davvisámi Kárášjogas, dehálaš sámi váldoguovllus ja leamašan hálldašansuohkanin dan rájes go Sámelága ortnet bođii 1987:s, sámít leat čielgasit eanetlogus, sullii 90% hupmet sámegiela suohkana sullii 3.000 ássis. Julevsámiid logu lea váttis meroštallat Divttasvuonas, gos orrot sullii 2000 olbmo ja mii lea leamašan hálldašansuohkanin 2006 rájes, muhto sáhttet leat gitta 25% olbmo geat atnet iežaset leat julevsápmelažžan, veaháš unnibut geat máhttet odne giela. Snoasa bođii fárrui hálldašansuohkanin 2008:s, ja dáppe dahká álbmoga lullisámi oassi sullii 5% badjelaš 2.100 ássis. Go suohkanat leat nu iešguđetláganat, de áigut mii čoahkkáigeasus dušše váldit ovdan muhtin gávdnosiid mat leat earenoamážat iešguđet suohkanii.

Kárášjogas lea dušše okta mánáidskuvla ja okta nuoráidskuvla, juo dadjat seamma báikkis ja oktasaš rektorii. Lea guovttedásat gieldda gos rektoris leat ollu hálldašanbarggut mat muđui gullet gielddahálldahussii. Gielddahálldahusas lea skuvlaovddasvástideaddji olmmoš 50% virggis. Dan dáfus lea Máhttoloktema áigumuš ollašuvvon ahte skuvladásis lea stuorát ovddasvástádus. Maŋnel 097S ilbmama lea dahkkojuvvon viiddis báikkálaš oahppoplánadagus, mas “guovttegielalášvuodaplána” lea guovddážis. Plánain galgá álkibut

realiseret OM97S vástideaddji oahppoplakáhta mielde. Oahpponeavvodilli árvvoštallojuvvo leat váttisin, sihke sámegeielas ja eará fágain, juoga mii lea dagahan ahte OM06S atnui váldin lea leamašan dárbbasmeahtun njoahci. Go oahpaheapmi 2006 rájes jodihuvvui guovttegielat ja čielga sámeklássain OM06S mielde, de váhnemat vuosttildedje go oaivvilledje ahte sin mánát eai oaččo doarvái čeahpit dasa ahte čuovvut oahpaheami sámegillii. Dál oahpahuvvo klássain dárogillii dahje iešguđet ahkásaččat seamma klássas modealla mielde (ahkeseaguheapmi). Kárašjogas ii leat váttisvuohta gávdnat oahpaheddjiid geain leat buorre sámegeiel máhttu, muhto formálalaš gelbbolašvuođadási berre bajiduvvot mángga fága ektui jus oahpaheapmi OM06S mielde galgá šaddat áibbas buorre.

Divttasvuotna geavahišgođii OM06S buot ohppiide 2006 čavčča rájes. Julevsámegeiella ja julevsámegilli oahpahuvvo guovtti dan njealji skuvllas. Oktiibuot lea 60 oahppis sámegeiella, sullii bealis leat dat vuosttašgiellan. Rektorgoddi doaibmá fierpmádagas ja ovttag bargá lávgalagaid earret eará báikkálaš oahppoplánaid ja gealbobajidan doaibmabijuid bokte maiguin čovdet váttisvuođaid mat gullet OM06S duohtandahkamii.

Ájluovtta skuvla lea resursaskuvlan julevsámi oahpponeavvuid ráhkadeapmái ja Sámediggi lea dasa juolludan resurssaid dán bargui. Suohkan fállá ovttag RKK Ofoteniin¹⁹ oahppofálaldaga sámi kulturmáhtus, muhto orru váttisin boahhteáiggis sihkkarastit doarvái oahpaheddjiid geain lea formálalaš julevsámi giellagelbbolašvuohta. Mihtilmas váttisvuohta barggus ahte oažžut ohppiid šaddat doaibmi guovttegielagin, lea ahte ollu dain ohppiin gullet dáčča ovttagielat ruovttuide. Suohkan árvvoštallá positiivan ahte Nordlándda Fylkkamánni lea ožžon formálalaš ovttagastahhtin- ja ovdánahttinovddasvástádusa julevsámegillii.

Snoasas mii easkka šattai hálldašansuohkanin 2008:s, leat maiddái vásáhusat OM06S:in “dábálaš” suohkanin mas leat sámi oahppit. Snoasa lea maiddái guovttedásátsuohkan, nu ahte lea oanehis geaidnu suohkanlaš jodiheddjiin suohkana njealji skuvlla jodiheddjiide. Okta dain lea Áarjel-saemiej skuvla Snáasesne (Snoasa Sámeskuvla) mii 1968 rájes šattai nubbin lullisámi internáhttaskuvlan riikkas. Dál háliidit eanas lullisámi váhnemat ahte sámi oahpaheapmi galgá dahkkojuvvo dan skuvllas gosa oahppit geográfalaččat gullet. Suohkanis leat 30 oahppi geain lea sámegeiel dahje sámegillii oahpaheapmi, sullii bealli sis lea sámeskuvllas. Sámeskuvlla ulbmil lea ahte oahppit galget šaddet doaibmi guovttegielagin. Sámeskuvla lea muđui resursaskuvlan lullisámi oahpaheapmái, earret eará lea das ovddasvástádus gáiddusoahpaheapmái ohppiide geat gullet eará suohkaniidda. Hálldašansuohkanin čuvvot buot suohkana oahppit OM06S, muhto váldá áiggi oažžut buot fágaid sisdoalu áibbas oktiivástidit sámi oahppoplánain. Leat ráhkaduvvon báikkálaš oahppoplánat fágaide duodjái ja musihkkii. Adnojuvvo váttisvuohtan ahte ohppiin geain lea sámegeieloahpaheapmi, gártet eanet diimmot go eará ohppiin. Politihkalaččat ja hálldahuslaččat árvvoštallojuvvo lasihit maiddái eará ohppiin diibmologu nu ahte buohkat ožžot seamma diibmologu. Lea lihkestuvvan rekrutteret oahpaheddjiid lullisámi gelbbolašvuođain, muhto rekrutterenvuođu ii leat beare nanus ja dasto lea fálaldat rašši.

Ovddasteaddjin suohkaniidda mat leat olggobealde sámi hálldašanguovllu, muhto main liikká leat ollu oahppit OM06S oahpaheami mielde, de välljiimet guokte stuorámuš suohkana Álttá ja Romssa.

Álttá suohkanis lea ollu jagiid leamašan sámegeieloahpaheapmi eanas suohkana 19 vuodđoskuvllas. Lea gal maid stuora sámi oassi álbmogis ja ealli sámi kultuvra ollu báikkálaš

¹⁹ RKK Ofoten (Regionalt kontor for kompetanseutvikling) lea Ofuohta suohkaniid ovttagbargoorgána.

servodagain. Dássáziid ii leat *sámegillii* oahpahuvvon suohkanis, muhto dál bargojuvvo (2009) ášahit dakkár klássa man suohkan fertet ášahit Oahpahuslága mielde jus unnimus logi oahppi háliidit dan. Goluid ja kvalitehta dáfus árvvoštallojuvvo leat stuora hástalussan go sámegieloahpaheapmi dáhpáhuvvá nu olu skuvllain. Árvvoštallojuvvo virgáibidjat bissovaš sadjásačča nu ahte sámegieloahpaheapmi suohkanis ii leat nu rašes dilis go okta gelbbolaš oahpaheaddji muhtin skuvllas lea eret. Dán skuvlajahkáid dahkkojuvvojit rievdadusat sámegieloahpaheamis mas lagas skuvllat buorebut ovttasbarget vai šaddet stuorát joavkkut ja oažžu buorebut ávkkástallama oahpaheddjiidressursain. Suohkan cuiggoda Johttičállosa F12:ái, mii lea diibmojuogu birra sámegieloahpaheapmái. Johttičálus bođii beare manjit ja dan lea váttis dulkot. Suohkan deattuha ahte suohkanii hálddašanguovllu olggobealde eai leat stáhtalaš refušuvdnaortnegat doarvái dasa ahte máksit lassigoluid mat leat go ohppiide galgá addit sámii oahpaheami maid sis lea riekti oažžut. Suohkan iige oáččo maidege dain konverterenrudain maid hálddašansuohkanat ožžot. Lávdaduvvon skuvlastruktuvra, ja dat ahte sámegieloahpaheapmi dáhpáhuvvá ollu skuvllain, lea dahkan lunddolažžan ášahit sámii oahpaheaddjifierpmádagaid mat earret eará galget ráhkadit fágaplánaid sámii oahpaheapmái. Fierpmádat oažžu liige diibmoresursaid maiguin doaimmaha bargguid nugo plánabargguid, árvvoštallamiid ja gealbobajidemiid.

Romssa suohkanis leat dábálaččat nanu mearrasámi birrasat, lassin dasa vel leat boazosámi bearrašat mat guhká leat leamašan sihke sulluin ja nannámis. Dasa lassin leat vissis mutto sápmelaččat studeanta- ja dutkanbirrasiin.. Sámi ohppiide suohkana guovddáš osiin lea sámegieloahpaheapmi čohkkejuvvon Báhpajávrrii skuvlii, mii váhnemiid mielas lea buorre. Buot oahpaheddjiin lea formálalaš gelbbolašvuohta geat sámegiela oahpahit. Muhtin oahpaheddjiin lea ovddasvástádus sámegieloahpaheapmái mángga skuvllas. Dat dahká vejolažžan addit ohppiide oahpaheami ruovttuskuvllas, ja ahte buorebut sihkkarastá oahpaheddjiid buriin gelbbolašvuođain go stuorát virgeoassi lea čadnon sámegillii. Sámegieloahpaheamis leat dál lagabui 150 oahppi, ja ovcci bissovaš virgáibiddjojuvvon oahpaheaddji doaimmahit dan oahpaheami oktiibuot 21 skuvllas. Muhto čoavddus lea diibmoplánateknihkalaččat gáibidahkes go ollu skuvllat šaddet oktiiheivehit iežaset diibmoplánaid. Suohkan mearridii 1996:s doaibmaplána sámii kultuvrii ja ealáhusaide. Dan plána oktavuodas ášahuvvui Sámi kulturviessu/álgoálbmotguovddáš ja Guovddáš sámii mánáide. Suohkana olis lea sámegielat mánáidgárdefálaldat, ja dasa lassin jođiha studeantaovttastus maiddái ovttá sámii mánáidgárddi. Suohkan aktiivvalaččat bargá rekrutterenbargguiguin allaskuvlla/universitehta studeanttaid ektui. Báhpajávrrii skuvla lea ovttastahtti ja organisere bissovaš čoahkkimiid vahkkosaččat buot sámegieloahpaheddjiide suohkanis. Bargojuvvo maiddái sihke dainna ahte ráhkadit oahppoávdnasiid ja metodalaš čovdosiid. Orru nu ahte Romssa čoavddus lea lihkestuvvon bures go guoská dasa ahte bidjat ovttastahttima ja gealbobajideami ovddasvástádusa OM06S atnui váldima ektui ovttá rektorii ja skuvlii.

5.4 MÁHTTOLOKTEMA SÁMI OAHPPOPLÁNADAGUS – ÁLGO GUORAHALLAN

Sámi oahpaheaddji Per Fokstad priváhta ovdanbuktin Parlamentáralaš skuvlakommišuvnna ovdii 1920-logu gaskamuttus sámii oahppoplána birra, ii vuhtto skuvlalágas (1936) dahje Minsttarplánas (1939), mii ilmmat dán plánabarggu manjel. Easka lánka- ja plánabargguin 1960- ja 1970-logus boahká formálalaš stivrendokumeanttaide mielde riekti *sámegiel* oahpaheapmái. Muhto galggai vel gollat 20-30 jagi ovdal go lei sáhka eará go “dácča” skuvllas sámii mánáide. Liikká, 1974 Minsttarplána (M74) rabas vejolašvuođa *sámegiela* ja sámii kultuvrra oahpaheami addit, muhto dalle buot vuolemus klássacehkiin. Boahkte dácča

oahppoplána ovdabarggus, 1987 Minsttarplána (M87) bođii sámi fágačehppodat Sámi oahpahusráđi bokte (ásahuvvon 1975:s) vuohččan fárrui plánabargui. Sámi giela ja kultuvrra ektui lei plána mihá eambo konkrehta ja viidábut go M74. Sámi giellaoahpaheami áigumuš lei dahkat ohppiid doaibmi guovttegielagin nu ahte sii galge sáhttit “... dovdat gullelašvuoda guovtti kultuvrii”.

Sámi oahppoplánadahkosiin 10-jagi vuodđoskuvlii, mii ilmmai 1997:s (O97S) almmuhuvvo “sámi skuvlla” áigumuš. “Sámi skuvla” lea dalle okta klássa, okta skuvla dahje suohkan mii čuovvu O97S. Plána prinsihppaoasis deattuhuvvo ahte oahpaheapmi galgá sihkkarastit positiiva (sámi) identitehtaovdáneami ja dahkat ohppiid doaibmi guovttegielagin. Viiddis árvvoštallanbarggus rámiduvvo ja cuiggoduvvo plána. Ahte plána geavaha doahpagiid nugo *álgoálbmotperspektiivva, sámi perspektiiva ja mánggakultuvrralaš perspektiivva* lea positiivalaš, muhto suohkaniidda orro váttisin skuvlla geavatlaš hábmemis ollásit čuovvolit dakkár perspektiivvaid. Seammaládje O97S rámiduvvo eatnigiellaoahpaheami áigumušaid ovddas, muhto čuoččuhuvvo ahte plána ii váldde doarvái vuhtii man unnán ja veagaheamit leat dat báikkit gos sámegeiella duodai geavahuvvo. Plána eaktuda ahte sámi ohppiin lea seamma doarjja árgabeaivvis skuvlla olggobealde, ja ahte sámi čálalaš ávdnasat leat olámuttos (áviissat, bláđit, girjjit) eatnigiellaoahpaheamái, nugo dárogielat ohppiin dábálaččat leat dárogielat birrasiin. O97 árvvoštallama čuovvoleamis biddjojuvvo maiddá stuora gažaldat “sámi skuvlla” oahpaheddjiid gielalaš gelbbolašvuhtii. Dušše juohke goalmát oahpaheadđji oaivvildii iežas čállit sámegeiela “bures”. Viimmat árvvoštallanbargu válddii ovdan gažaldaga oahpponeavvodili birra O97S realiserema ektui. Árvvoštallama vástáduš, lei dat dábalaš, ahte sámi oahpponeavvut váilot sihke suohkan- ja skuvladásis. Konklusuvdnan bargui mas sámi skuvlla árvvoštallojuvvui O97S mielde sáhtta leat ná: Buorit áigumušat, muhto beare unnán realisma eavttuid ektui ahte čuovvolit áigumušaid. Lihkostuvvá go OM06S ja dan atnuiváldima rámma buoret?

Ovdal go geahččalit buktit hui gaskaboddosaš vástádusa dan gažaldahkii, de áigut oazžut ovdan árra luottaid sámi skuvllas ja joatkkaoahpu dásis. Duohtavuodas bođii sámi álbmotallaskuvla Kárášjohkii juo 1936:s mii fálai sámegeielloahpu ja sámi kultuvrra oahpu. Ásaheapmi ii čájehan dan ahte majoritehta čájehii fuola váldit vára sámevuodas, muhto ahte Sámemiššuvdna vuoruhii sámi nuorain “gádjume sieluid” ovdalii go dáruiduhttojuvvot. Mañjel, 1952:s ásahevvo stáhtalaš sámi fidno- ja dipmaduodjeskuvla Guovdageidnui, ja 1969:s ásahevvojedje gymnásaklássat Kárášjohkii gos sámegeiella lei fágan. Plánabargu 1970-logus ovddastii nanu árvobajideami sámi gillii ja kultuvrii, ja ovttárvosašvuoda olaheami jurdda oáččui coavcci”...ovttárvosašvuoda bokte eambo go ovttaláganvuoda bokte”, nu mot ovddeš rektor Kárášjoga gymnásas, Jon E. Einejord, dajai 1994:s Ođastusrahčamuš 1990-logus (O94) mas nanu ulbmilstivren skuvlabargguin attii unnit muni báikkálaš heivehemiide, mii lei sámi joatkkaskuvllas rahpan vejolašvuoda sámi fáttáide ja sámi gillii. Vaikko eai lean celkojuvvon ulbmilat, de strukturođastusat 1990-logus ovddastedje duohtavuodas hedjoneami sámi dilálašvuodaide joatkkaoahpu dásis.

Maid dasto ođđa oahppoplánadahkosiin OM06S:in? Reaidun min guorahallamii, de áigut geavahit Goodlads measta juo klassihkalaš 1979 oahppoplánamodealla mas son geavaha vihtta dási servodatpolitihkalaš áigumušain formálalaš ja áddejuvvon oahppoplána bokte (iešalddis oahppoplána ja mot dat dulkojuvvon) čadáhuvvon ja vásihuvvon oahppoplánii (oahpaheapmi ja ohppiid vásáhusat). Dasa lassin áigut mii ávkki atnit didáktalaš relašuvdnamodealla viiddiduvvon veršuvnnas, mii lea olu geavahuvvon norgga oahppoplánaguorahallamiin. Dán “viiddiduvvon” modeallas lea giella ja kultuvra váldojuvvon mielde didáktalaš kategoriijan, juoga mii min oktavuodas lea dehálaš.

OM06S:s leat nugo ovddeš O97S:s ja O94:s golbma válđooasi; obbalaš oahppoplána, prinsihpat oahpaheapmái ja oahppoplánat fágaide. Vaikko vel obbalaš oasi sisdoalu, Goodlads modealla mielde, sáhtá dadjat ovddasta *ideaidd* oahppoplána, de lea dát oassin *formálalaš* oahppoplánas. Dát oassi lea rievdadusaid haga jotkojuvvon O97S:s ja O94:s, dat lea ideanttalaš OM06S:i ja OM06:i ja gávdno sihke dárogilli ja sámegillii. Muhto oahppoplána obbalaš oasis eai leat dušše višuvnnat go dat geahččala mitalit makkár beliid mii galgat geahččalit ovdánahttit olbmo 13-jagáš skuvlamannolagas, oktiibuot čieža beali oaivilohcaleaddji olbmoss ovttaiduhhti olbmo rádjái. Plána, mii lea huksejuvvon huksejeddji máhtto- ja oahppanoainnu ala, mas lea jáhkku dasa ahte aktiivvalaš oahppi ohppiidaktiiva skuvllas, maiddá obbalaččat dadjá bajitdási ulbmiliid birra maid guvlui skuvllas galgá bargat, ja galgá árvvoštallat ahte lahkona go daidda. Oaivilohcaleaddji olbmo čilgehusas gávdnat áidna dán oahppoplána oasis mas mihtilmasat čujuha sámi dilálašvuodaide. Dás deattuhuvvo ahte sámi giella ja kultuvra lea oassin min kulturárbbis masa skuvllas ferte leat sadji, ja ahte dát lea dehálaš sámi ohppiide vai sin sámi identitehta nannejuvvo.

Máhttoloktema – sámi (PFO-S) oahpaheami prinsihpat, sáhtá dadjat leat obbalaš oahppoplána deattuheamit das mot oahppama sáhtá ovddidit skuvllas. Joatkkaoahpahussii leat dakkár “deattuheamit” juoga mii lea ođas, muhto vuoddoskuvlii eai leat guđa siidosas PFO:s ja PFO-S:s nu olu dárkilvuodát ja danin dat ii leat nu ávžžuheaddji go O97S vástideaddji oassi mas leat olles 35 siiddu (das lea gal maid rievtti mielde olu spáltasadjii govaide!) Duohtavuodas dát “prinsihpat” eanasmuddui deattuhit oahpahuslága ja oahppoplána obbalaš oasi. Dása lea váikkuhan dat ođđa oaidnu mii lea oahppoplánemii ja skuvlla bargui namalassii ahte fága ulbmilat galget stivret barggu, ja dasto lea ovttaskas skuvlla ja oahpaheaddji háldui ámmátolmmožin gávdnat geainnu ovddasguvlui. Čielga ávžžuhusaid dahje gáibádusaid maid PSO-S (ja PSO) bidjá oahpaheapmái, leat čohkkejuvvon nu gohčoduvvon *oahppoplakáhtii* mas 12 (PSO:i 11) oanehis čuoggás deattuhuvvo maid skuvla ja oahppofitnodat galgá nákcet dahkat. Plakáhtta lea ideanttalaš sámi ja dáčča oahppoplánii, dušše dainna erohusain ahte OM06S lea dakkár álggaheaddji čuokkis: “ Sámi skuvla ja oahppofitnodat galgá láchit dili dasa ahte oahppi/fidnooahppi oažžu oahpu mas lea buorre kvalitehta sámi giella, kultuvrra ja servodateallima vuodul.” Dás leat čielga referánsat ILO-1989 konvenšuvdnii ja ON cealkámuššii álgoálbmogiid birra 1994:s. Jus oahppoplakáhtta ja PFO-S obanassiige galgá čuvvojuvvot, de skuvllas ja oahppofitnodagas ferte leat sámegiel, sámi- kultuvra ja servodat gelbbolašvuolta, muhto maiddá obbalaš áddejupmi servodat- ja luonddudilálašvuodaid birra, sáhttit oaidnit báikkálašservodaga ja minortehajoavkkut našunála oktavuodas ja máilmmálaš perspektiivvas. Joatkevaš árvvoštallanbarggus šaddá dehálaš geahčadit man muddui dakkár eavttut dustejuvvojit.

Oahppoplána obbalaš oasi ja prinsihppaoasi oktan oahppoplakáhtain sáhtá dadjat leat ideaidd oahppoplána formáliserejuvvon veršuvdnan, de lea iešalddis fágaplánaoassi man ovddemusat jurddaša leat *formálalaš* oahppoplánan Goodlad vuogádagas. Máhttoloktema fágaplánat prinsihpalaččat leat earáláganat go ovddeš vástideaddji plánat go dat eai (prinsihpas goit juobe) deattut *máhttoulbmiliid*, muhto čohkkejit fuomášumi *gelbbolašvuodaulbmiliidda*, ja dalle ulbmiliidda maid galgá sáhttit mihtidit man muddui lea olahuvvon. Nu dáfus gal plánat gullet gaskariikkalaš minstarii ja das leat čielga paralleallat plánaide maid leat oaidnán riikkain nugo Ruotas ja Storra-Británias.

Nu earálágan go eavttut leat dain birrasiin gos OM06 galgá válđojuvvot atnui, ja nu iešguđetlágan dilli go mii iešguđet sámi oahppis dahje ohppiidoavkkus lea, de šaddá munni mii plánas lea individuálalaš ja báikkálaš heiveheapmái, mearrideaddjin dasa ahte olaha go

duhtadahtti bohtosiid. OM06S:s(ja OM06:s) leat mánga strategiija maiguin sáhtttá dustet iešguđet individuálalaš dahje báikkálaš dárbbuid go oahppanbarggu galgá earenoamážit heivehit. Máinnašeamis *heivehuvvon oahpaheami* birra deattuhuvvo ahte oahppi galgá sáhttit oassálastit plánemii, čadaheapmái ja árvvoštallamii, vai sihkkarastá ahte váldá vuhtii oahppi earenoamáš dárbbuid, dahje ahte odđa doaimbajuid maid láchčá oahppamii galget sáhttit muddejuvvot dakkáriid ektui. *Válljenprográmmafága/Oahppoválljen* lea odđa fága OM06S:s (ja OM06:s) mii áigumuša mielde galgá addit eanet lášmesvuoda ja litnáset rasttildemiid 13-jagáš oahppanmannolahkii. *25% báikkálaš sisdoalloválljen ja čiekŋudanprošeakta* leat eará odđa elemeanttat Máhttoloktema oahppoplánain mat rahpet vejolašvuoda individuálalaš ja báikkálaš vuoruhemiide. Joatkevaš árvvoštallanbarggus šaddá dehálaš geahčadit mot skuvllat ávkkástallat daid friddjamuniid mat oahppoplána mielde formálalaččat rahppojuvvot barggadettiin oažžut oahpaheami mas lea buorre kvalitehta sámi giela, kultuvrra ja servodaga vuodul, vai fasttain refereret sámi oahppoplakáhta vuosttaš čuoggái.

Man mihtilmas sámi lea dasto OM06S go geahččá OM06 ektui? Oahppoplakáhtas lei sámi mihtilmas lassičuoggá (geahča ovdaleappos). PFO-S:s mitaluvvo go geahččá PFO ektui veaháš viidábut muhtin čuoggáin mas sámi sisdoallu lea váldojuvvon ovdan. Deattuhuvvo ahte oahpaheapmi galgá nannet ja ovdánahttit sámi oahppi identitehta oahppi gielalaš ja kultuvrralaš duogáža ovdánahttimiin. Earret fága sámegealla ja duodji leat OM06 ja OM06S fágaplánat hui ovttaláganat ja belohahkii áibbas oktiivástideaddjit. Min joatkevaš árvvoštallanbarggus áigut bidjat fuomášumi *Sámegealla ja Servodatfága Sámegealla* fágaide.

Sámegealla vuosttašgiellan sáhtttá áddejuvvot paralleallan dárogillii OM06:s Prinsihpas lea maiddá sámegealla bálddalagaid dárogielain almmolaš giellan Norggas, sámegealla golmmain variánttain, dárogielas leat dušše guokte. Plána deattuha ahte giela galgá váldit váras ja viidáset ovdánahttit, juoga masa Norggas lea earenoamáš ovddasvástádus go sámit leat joavkun mihá stuorábun go ránnáriikkain Ruotas, Suomas ja Ruoššas. Gelbbolašvuodaubmilat sámegealla plánas leat biddjojuvvon nu ahte addet stuora vejolašvuodaid báikkálaš dulkojumiide ja defineret sisdoalu ja válljet metodaidda.

OM06S servodatfága plána bajitdási ulbmilat deattuhit oaidnit *Sámi* oktavuodas ja sámiid oktan álbmogin mat orrot njealji riikkas. Deattuhuvvo ahte sámi identitehta galgá nannejuvvot “iežas kultuvrra oadjebas gullelašvuoda” vuodul, ja árvvu mielde ahte lea viiddis ovttasdoaimman báikkálašservodagain, juoga mii maiddá gullá sámi ohppiid identitehtahukseimii. Mot ja man muddui iešguđet skuvlabirrasat nagodit ollašuttit oahppoplána diekkár áigumušaid, šaddá fas fáddán joatkevaš čuoovolanbargui.